

ANATOL GAVRILOV, *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratiformă a operei literare.* – Chișinău, CEP USM, 2006, 278 p.

Lucrarea lui Anatol Gavrilov este amplă, solidă sub toate aspectele (al cuprinderii problematice, documentării, trecerii în revistă a modelelor teoretice și aplicării la analiza operei critice a lui Ibrăileanu, bibliografiei bogate, practic exhaustive). Este o lucrare *științifică*, refuzând libertățile eseistice în interpretare și expunere a materialului și axând studiul ca atare pe un temei epistemologic care ne permite să vedem evoluția conceptelor, modelelor și receptării lor (și a operei lui Ibrăileanu, bineînțeles) de la punctul originar până la perspectivele exegetice înnoitoare ale ceasului de față. Remarcăm o deschidere neîngrădită spre pluralitatea modurilor de înțelegere a lucrurilor, inclusiv spre cele – rezistente – din perioada sovietică pe care, după cum mărturisește el însuși, nu le-a aruncat „peste bordul contemporaneității”.

Ibrăileanu însuși apare radiografiat din diferite perspective „până în pânzele albe”, printr-o metodă ce permite să i se vadă toate „fețele”, toate punctele forte și cele slabe, luminile și umbrele personalității sale de excepție. Am putea spune că se proiectează stăruitor nu doar fizionomia ca atare, ci și „ecorșeul”, forul intim, silueta de „om între oameni” și statura de gânditor. Anume sub astfel de proiecții razante, dar totodată folosind încetinirile analitice „cinematografice”, perspectivele, retrospectivile și centrările metodologice (sau chiar fenomenologice), se reliefează personalitatea intelectuală complexă a criticului de la *Viața românească*.

Anatol Gavrilov utilizează în egală măsură *construcțiile* largi teoretice, dar și *construcțiile* mai înguste pe care le deduce din punctele de vedere complementare sau contrarii, alternative de valoare deosebită sau modestă. De aceea vom găsi și expuneri detaliate ale opiniilor altor critici și filosofi ai culturii: Lovinescu, Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea, Mihai Ralea, Călinescu.

Este totalizată o activitate de cercetare impresionantă, de 40 de ani, autorul aplicând conceptul de formă conținutistă stratificată la noțiunea de „caracter literar” în volumul monografic *Structura artistică a caracterului literar în roman*, apărut în 1976 și din care reia, sub formă revăzută, capitolul de bază. Mai găsim reluat aici și capitolul *Conceptul de roman la G. Ibrăileanu. Prima analiză integrală a structurii romanului în critica românească* din lucrarea sa inedită *Conceptul de roman în critica românească interbelică*.

Temeiul metodologic se constituie din aderența mărturisită (în *Cuvânt înainte*) la concepția formei conținutiste a lui M. Bahtin („содержательная форма”), îmbinată cu teoria operei literare ca structură artistică stratiformă (stratificată), formulată în 1931 de filosoful și esteticianul fenomenolog Roman Ingarden, pe care mai apoi au preluat-o și au dezvoltat-o filosoful german N. Hartman, cunoscuții teoreticieni literari americani R. Wellek, A. Warren, H. G. Gadamer, iar în deceniul al șaptelea al secolului XX-lea un mare grup de semioticieni: R. Jakobson,

Tzvetan Todorov, I. Kristeva, I. Lotman, C. Segre, M. Corti și mulți alții (a se vedea *Cuvânt înainte la Conceptul de roman la G. Ibrăileanu și structura stratificată a operei literare*).

Firește, autorul a regândit convingerile sale marxist-leniniste și cele metodologice impuse de teoria realismului socialist, fără să renunțe la anumite principii viabile.

Lucrarea a fost elaborată în cadrul fostului Institut de Literatură și Folclor și finisată în cadrul Sectorului de Teorie și Metodologie Literară al Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei. Editorial a apărut, din păcate – cu multe greșeli de tipar, în 2006.

Autorul începe prin a face o incursiune în istoria conceptului (hegelian, în fond) de unitate conținut / formă, pe care se fondează teoria operei literare ca structură stratiformă și prin a prezenta modelul lui R. Ingarden, urmat de prezentarea concepției perspectiviste (structură, semn, valoare) a lui Wellek și Warren, a modelului N. Hartmann („ontologia critică”, – diferită de cea a lui Heidegger).

În aceste modele se disting patru, șase sau opt straturi structurale: Ingarden delimitează stratul verbal-sonor, stratul semantic, stratul obiectelor reprezentate și stratul vederilor; la Hartmann: 1) cuvântul și limba, 2) „stratul mișcării, mimicii și vorbirii”; 3) stratul „situației și acțiunii”; 4) stratul modelării sufletești și al caracterului; 5) stratul destinului uman și al modului în care este suportat; 6) stratul ideii individuale; 7) stratul ideii generale; la Wellek și Warren: 1) stratul sonor, eufonia, ritmul și metrul; 2) unitățile semantice; 3) imaginea și metafora; 4) simbolul și mitul; 5) modurile și tehnicile de expunere; 6) genurile literare; 7) evaluarea; 8) natura istoriei literare.

Exemplificările se fac prin poezii de Eminescu, iar prezentările modelelor

menționează și contribuția teoretică a lui T. Vianu sau cea mai recentă a lui Gh. Crăciun și Al. Mușina.

Concepțiile estetice ale lui Ibrăileanu în materie de roman sunt abordate sub aspectul evoluției conștiinței critice a criticului, care cunoaște o fază marxistă și pozitivistă, îmbrățișând criterii sociologice și psihologice, apoi estetice. În ciuda acestei evoluții meandrice, se remarcă faptul că el a manifestat un gust estetic-literar fin și că nu s-a cantonat rigid în doctrine, precum poporanismul. Sirenele primejdioase ale îndotrării și îngustării, prin urmare, a modului de percepere critică, sunt evitate prin promovarea „criticii complete” și a „criticului complet” ca om universal. *Complexitate, completitudine, totalitate* sunt cuvinte de ordine și în reflecțiile sale despre roman. Conceptul de viață este piatra unghiulară a ideologiei sale sociale și literare. Romanul este conceput de el, în mod stendhalian, ca un „roman oglindă”, la care se adaugă o precizie esențială: oglinda trebuia să aibă „ochi și urechi”, „un spirit de observație”, „pătrundere psihologică”, „pricepere și înțelegere a ceea ce se vede și aude”. Cu alte cuvinte, glosează autorul, „genul românesc nu este un instrument al scriitorului, ci este însuși modul lui de a vedea, auzi, înțelege, pricepe viața, într-un cuvânt modul său propriu de a trăi și de a da acestei trăiri expresia artistică corespunzătoare experienței sale estetice, personalității sale artistice. „Oglinda” romanului se regăsește nu în mâinile scriitorului, ci în mintea și sufletul lui, este însuși personalitatea sa umană clădită în tradiția unui gen de expresie și comunicare literară”. E o oglindă care presupune, firește, obiectivitatea și completitudinea tabloului vieții. Romanul e anume oglindă a „vieții complete” și a „omului complet”, identificat personajului românesc, acest

mod de a înțelege, constituind obiectivul câtorva subcapitole.

Romanul constituia pentru Ibrăileanu, după cum demonstrează Anatol Gavrilov, o „culme a literaturii” prin faptul că marile probleme ale societății și umanității sunt raportate și arătate în viața cotidiană a omului de rând: „În viața «complectă» a acestuia socialul și individualul, exteriorul și interiorul, raționalul și emoționalul, binele și răul, urâtul și frumosul se întrepătrund și formează un tot organic în care elementele constitutive trebuie să fie observate, dar nu pot fi izolate și contrapuse unul altuia. Nu separarea lor, ci interacțiunea și întrepătrunderea lor într-o imagine vie a omului trebuie să fie urmărite și arătate de romancier”.

Nu sunt evitate discuțiile despre evoluția romanului românesc de la lirism sau „poetism” la proza obiectivă, conceptele lui Ibrăileanu de „creație” și „analiză”, de „dialogism”, autorul arătând o similitudine între criticul nostru și Bahtin. Cât privește limba romanului, el se pronunță pentru un „stil transparent”, clar și precis în măsură „cu încetul să clădească viața”, ca în cazul lui Tolstoi și al altor mari romancieri. Obiectivismul apoetic și anestetic absolut, teoretizat mai târziu de „noul roman francez”, va fi repudiat de Ibrăileanu. În receptarea operei literare, deci și a romanului, este nevoie de o concreativitate a cititorului, care prin lectură trebuie să se retrăiască din nou cu toată ființa sa conținutul de viață al acestei lumi fictive care „este mai vie decât viața reală”. Cu mult înaintea lui Gadamer, conchide Anatol Gavrilov, Ibrăileanu a observat că înțelegerea operei literare nu este un act pur intelectual, reductibil la formularea judecăților de

valoare, ci un proces îndelungat de trăire și retrăire de ordin existențial, care identifică sinele cititorului cu „omul complet”. E un proces de interacțiune intersubiectivă, după Bahtin, între Eu și Tu, între autor și cititor. Ibrăileanu a înțeles și receptarea operei literare (a romanului) ca dezvoltare a conștiinței individualului în gândire, trăire estetică și expresie artistică.

Capitolele-anexă urmăresc microstructurile stratiforme ale caracterului literar în romanul dostoievskian, bazat pe o poetică a contrariilor, și ale romanului tolstoian, axat pe „dialectica sufletească”.

Lucrarea îmbrățișează o formulă stilistică academică, supusă unei discipline și chiar cenzuri raționale în spiritul lui Vianu. Frazele sunt totuși pe alocuri greoaie, baroce, ceea ce îngreuiază lectura. Se fac resimțite pe alocuri reziduurile terminologiei proprii perioadei sovietice. În loc de „larghețea sufletului” s-ar fi convenit „lărgimea sufletului”, „larghețe” având în limba română doar sensul de „generozitate, dărnicie”, iar în loc de „larghețea viziunii” – „amplizarea” sau „amplitudinea” viziunii. Termenul bahtinologilor americani „prozaica” nu sună bine în limba noastră, impunându-se totuși formula „poetica prozei”. „Extremală” (în loc de extremă) se cere evitată, fiindcă e o noțiune matematică.

Toate acestea ne determină să conchidem că ni s-a pus la îndemână un studiu fundamental și doct despre marele nostru critic.

Acad. Mihai Cimpoi
Institutul de Filologie al A.Ș.M.